



13/2007

Kenttätöön lähteillä – katsaus kvalitatiivisen tutkimuksen perusteisiin

FM Pirjo Rautiainen

Etnologiatieteissä ajattelemme usein itsestään selvästi, että tutkimuksemme pohjautuvat laadullisiin menetelmiin, kenttätöiden aikana kerättyyn materiaaliin. Kvalitatiiviset menetelmät ja kenttätö muodostavat tärkeän osan etnologiatieteiden identiteettiä. Muilla tieteenaloilla, esimerkiksi sosiologiassa, sen sijaan käydään aika ajoin vilkasta keskustelua kvalitatiivisten ja kvantitatiivisten menetelmien ensisijaisuudesta, asemasta ja kiistellään menetelmien hyvistä ja huonoista puolista. Usein ollaan kiihkeästi toisen puolella, toista menetelmää vastaan, mutta aivan kuten Jari Eskola ja Juha Suoranta (1998, 14) toteavat kirjassaan *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*, on menetelmien vastakkainasettelu hedelmätöntä. Tavoite on tehdä hyvää tutkimusta erilaisilla, tutkimusongelmaan parhaiten vastauksia antavilla menetelmillä.

Tiivistäen voitaisiin kuvailla, että kvantitatiivinen tutkimus tarkastelee ilmiötä kehittämällä mahdollisimman tarkkoja mittausmenetelmiä. Tutkimusaineistot kerätään edustavista väestötöksistä käsittelemällä tutkimusaineistoja tilastotieteen menetelmin. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa pääosassa ovat tutkimuskohteina olevien henkilöiden omat tulkinnat. Havainto- ja haastatteluaineistoja pidetään eräänä keskeisimmistä aineistotyypeistä. Raja kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tutkimusten välillä ei ole kuitenkaan näin selkeä. Esimerkiksi haastattelua voi käyttää sekä laadullisesti että määrällisesti ja haastatteluilla kerättyä aineistoa voi analysoida sekä kvalitatiivisesti että kvantitatiivisesti. (Eskola & Suoranta 1998, 13).

Kvalitatiivinen tutkimus ei ole luonnollisestikaan syntynyt yhtäkkiä vaan sen kehittämiseen on otettu vaikutteita lukuisista eri tutkimustraditioista. Laadullisen tutkimuksen synnyllä on suhteita hermeneutiikkaan, fenomenologiaan ja analyyttiseen kielifilosofiaan. Kvalitatiivinen tutkimuksen kehitys ei ole noudattanut tieteenfilosofisia rajalinjoja vaan siihen on otettu vaikutteita monelta suunnalta – siten se muodostaa aidosti eklektisen tutkimussuuntauksen (Eskola & Suoranta 1998, 19, 25.)

Tässä artikkelissa tarkastelen kenttätöyön kehittymistä antropologiassa ja sosiaalitieteissä. Vaikka molemmilla on pitkä kvalitatiivinen tutkimustraditio, ne ovat alkaneet ammentaa toistensa kenttätöyönäkökulmista vasta viime vuosina.

Kenttätöyön historian lyhyt oppimäärä

Vaikka kvalitatiivisen tutkimusperinteen syntyä ei pystytä tarkasti ajoittamaan, voidaan todeta, että antropologisten kenttätöyömenetelmien kehitys 1800-luvulta lähtien on ollut pohjana kaikille kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien muodostumiselle. Antropologisesta kenttätöyöstä tuli tieteenalan profiloiva tekijä 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä, sitä ennen kulttuurintutkimus perustui lähes aina toisen käden lähteisiin. Tutkijat käyttivät aineistonaan esimerkiksi lähetyssaarnaajien ja hallintovirkamiesten raportteja, kauppiaiden ja tutkimusmatkailijoiden kertomuksia. Kenttätöyömatka ei tuolloin ulottunut yliopistoa ja sen kirjastoa kauemmaksi. Siksi tätä metodia kutsutaankin ”nojatuoliantropologiaksi”. (Van Maanen 1988, 15.)

Modernin antropologian synty yhdistetään usein puolalaissyntyiseen Bronislaw Malinowskiin ja hänen urauurtaviin kenttätöyöihinsä. Malinowskin tutkimusten jälkeen oli selvää, että kenttätöyö oli saanut uuden menetelmällisen lähtökohdan. Kenttätöyö tarkoitti kentällä olemista, yhteisön arkielämän käytäntöjen havainnointia; kenttätöyöntekijällä oli oltava välitön kontakti tutkittavien elämään. Vaikka esimerkiksi W. H. R. Rivers ja A. R. Radcliffe-Brown olivat tehneet useita kenttätöyömatkoja, olivat Malinowskin kenttätöyöolosuhteet, tutkimusasetelmat ja -näkökulmat olleet ratkaisevasti erilaisia. Nämä periaatteet ovat pääosin samoja, joille antropologinen tutkimus edelleen rakentuu: osallistuva havainnointi, kenttätöyöpäiväkirjan pito, paikallisen kielen hallinta sekä kommunikointiin perustuvan, välittömän ja jatkuvan kosketuksen varmistaminen yhteisöön. Malinowskin työn jälkeen ei enää riittänyt, että antropologi asui lähetyssasemalla tai eurooppalaisten parissa ja teki sieltä käsin pikavierailuja tutkittavaan yhteisöön. Metodinen uudistuminen kulki rinnakkain teoreettisten intressien kanssa. Historiallisten lähestymistapojen menettäessä kannatustaan ja funktionaalisen näkemyksen voimistuessa antropologin tehtäväksi katsottiin sosiaalisen elämän kuvaaminen ja tarkastelu nykyisyydessä, ei enää ihmiskunnan historian opettaminen. (Stocking 1983b, 93; Kuper 1993, 72; Nisula 1994, 229–230.)

Malinowskin ja Franz Boasin kaltaisten uranuurtajien jälkeen antropologinen kenttätöyö oli vakiinnuttanut asemansa tieteenalan profiloivana tekijänä. Antropologisten suuntausten taustalta on usein löydettävissä mittava kenttätöyöhön pohjautuva metodi ja lähes kaikki antropologian klassikkotutkijat ovat meritoituneet kenttätöyössä.

Sosiaalitieteellisenä linkkinä antropologiaan toimi niin sanottu Chicagon koulu. Amerikkalaiset yhteiskuntatieteilijät ja humanistit hakivat tieteenfilosofista pohjaa Euroopasta 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Sosiologian perustajahahmojen Emile Durkheimin, Max Weberin, August Comten, Ferdinand Tönnies'n ja Georg Simmelin ajatukset olivat pohjana amerikkalaiselle tutkimukselle. Myös anglosaksisilta filosofeilta ja etenkin saksalaisilta Georg W. F. Hegeliltä ja Immanuel Kantilta saatiin

runsaasti vaikutteita. Vuonna 1892 perustettu Chicagon yliopisto muotoutui USA:n varhaisen yhteiskuntatutkimuksen keskuksiksi. Kaupunkiin oli muuttanut tuhansia siirtolaisia ja väkimäärä oli lisääntynyt räjähdysmäisesti. Yliopisto perustettiin ratkaisemaan osaltaan siirtolaisuuden ympärille muodostuneita sosiaalisia ongelmia. Sosiologit alkoivat tutkia ihmisten toimintoja kaupungissa, joka muodosti eräänlaisen ”havainnointilaboratorion”. (Eskola & Suoranta 1998, 104.) Hakeuduttiin ihmisten pariin eikä luotettu enää pelkkiin tilastoihin; sosiaalitieteetkin alkoivat jalkautua yhä konkreettisemmin ”kentälle”. Vaikka sosiaalitieteissä oli täten vankka pohja kvalitatiiviselle tutkimukselle, kvantitatiiviset menetelmät nousivat valta-asemaan ja niiden asema alkoi horjua vasta 1970-luvulla. (Eskola & Suoranta 1998, 29.)

Suomalaisen kenttätöön idut

Suomalaisen kansatieteen ja folkloristiikan kehitys pohjautuu hyvin pitkälle kenttätööhön, vaikka sen ansiot kansainvälisissä oppihistorioissa on lähes täysin unohdettu. Kansanrunoudentutkimuksessa kenttätöön juuret ulottuvat jo vuosisatojen päähän ja kansatieteessäkin aina 1800-luvun lopulle saakka. Suomalainen kansatiede ja kansanrunoudentutkimus vakiinnuttivat asemaansa akateemisessa maailmassa jo 1800-luvun lopulta lähtien, samoin kenttätö metodisena lähtökohtana (ks. Niiranen 1992, 21 – 40; Anttila 1997, 11 – 13). Uranuurtajia olivat erityisesti M. A. Castrén, Axel Olai Heikel ja Uno Taavi Sirelius, jotka tekivät tutkimusmatkoja suomalais-ugrilaisien kansojen pariin.

Suomalaisen kulttuuriantropologian historia liittyy erottamattomasti kansallisten yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden vaiheisiin. Venäjä oli autonomian aikana suomalaisille tutkijoille lähes samanlaisessa asemassa kuin alusmaat suurten siirtomaavaltojen tiedemiehille. (Alho 1981, 8 – 9). Ilmari Vesterinen toteaa artikkelissaan ”*Mitä kulttuuriantropologia on*” (1999, 113) antropologian historian näkökulmasta olevan kiinnostavaa, että suomenkieliset ja ruotsinkieliset kulttuurintutkijat suuntasivat kenttätönsä aivan eri puolille maailmaa. Suomenkieliset tutkijat hakeutuivat Venäjälle suomensukuisten kansojen joukkoon, ruotsinkieliset Marokkoon, Etelä-Amerikkaan, Papua-Uuteen-Guineaan ja Palestiinaan. Toisin kuin suomensukuisiin kansoihin keskittynyt kenttämattkat, Euroopan ulkopuolisiin kulttuureihin suuntautuneet tutkimukset ovat saaneet myös kansainvälistä huomiota (ks. esim. Stocking 1983b, 81 – 85). Näiden tutkijoiden tausta on selkeästi antropologinen. Sen sijaan antropologian asema oppituolina suomalaisessa yliopistomaailmassa on ollut huomattavasti heikompi kuin kansatieteellä ja folkloristiikalla. Varsinaisen antropologisen, kulttuureita systemaattisesti vertailevan tutkimuksen historia Suomessa voidaan Matti Sarmelan (1977, 15) mukaan katsoa alkaneeksi Edward Westermarckista ja hänen seuraajistaan, etenkin Gunnar Landtmanista, Rafael Karstenista ja Hilma Granqvistista.

Suomalais-ugrilaisen etnologian, suomalaisen kansanrunoudentutkimuksen ja kansatieteen nousu syrjäytti Euroopan ulkopuolisten kansojen tutkimuksen. Evolutionistisesti ja fenomenologisesti sävyttynyt tutkimus heikensi sosiaaliantropologiaa ja se joutui perääntymään sosiologisen tutkimuksen tieltä. (Sarmela 1977, 13.) Lähes ainoa suomalainen antropologi oli pitkään Karstenin ja

Landtmanin oppilas Arne Runeberg. Hän sai ensimmäisen antropologisen oppituolin Helsingin yliopistossa sosiaaliantropologian apulaisprofessorina vuonna 1971. (Vesterinen 1999, 116.)

Kansatieteen ja folkloristiikan voimakas perinne vaikutti antropologisen tutkimuksen hitaaseen kehittymiseen Suomessa niin tieteenalana kuin sen aseman vakinaistamisessa yliopistollisina oppiaineena. Antropologian uusi nousu nähtiin Suomessa 1970-luvun alussa. Aluksi antropologisesti suuntautuneet tutkijat saivat koulutuksensa lähinnä kansatieteessä, folkloristiikassa ja uskontotieteessä. Hiljalleen suuntaukset ovat monipuolistuneet; sekä folkloristiikka että kansatiede käyttävät antropologiasta peräisin olevia käsitteitä ja tulkintatapoja. Samalla suomalaisten antropologien kenttätöyöt alkoivat taas ulottua ympäri maailman. (Vesterinen 1999, 117.)

Paradigman murros

James Clifford (1986, 13) toteaa, että Malinowskista lähtien osallistuvaa havainnointia käyttävä antropologi on tasapainoillut subjektiivisuuden ja objektiivisuuden välillä. Tutkijan omia persoonallisia kokemuksia on pidetty keskeisinä tutkimusprosessille, mutta ne erotettiin tiukasti etnografiassa objektiivisen etäisyyden nimissä. Tämä ajattelutapa alkoi hiljalleen murentua. Etnografit kirjoittivat kenttäkokemuksistaan siinä määrin, että se muutti perinteistä subjektiivisuus/objektiivisuus-asetelmaa. Aiemmin oli ollut jo muutamia tällaisia yksittäisiä murtumakohtia, mutta ne pidettiin tieteen marginaalissa. Tässä kontekstissa eräiden yksittäisten teosten julkaisulla oli tärkeä rooli antropologisessa itsekritiikissä – merkittävimpana mainitaan usein Malinowskin päiväkirjojen, *Diary in the strict sense of the word*, julkaiseminen 1967. Tämän jälkeen jälkeä on nähty kenttätöyöprosesseja kuvaavien kirjojen aalto. Tutkijat alkoivat yhä selvemmin problematisoida kenttätöyön epistemologisia, metodologisia, psyykkisiä, eettisiä ja poliittisia teemoja, ja myös autobiografisten teosten määrä kasvoi. (Stocking 1983a, 9; ks. myös Söderholm 1996, 134 – 135.)

James Clifford korostaa 1960-luvun lopulla alkanutta muutosta; etnografinen ääni kyseenalaistettiin entistä selvemmin ja kysyttiin, kuinka tekstuaalinen objektiivisuus lopulta itse asiassa rakennettiin. Tästä muodostui etnografisen kirjoittamisen alalaji: itsereflektiivinen kenttäkertomus (fieldwork account). Ne olivat Cliffordin mukaan samaan aikaan sofistikoituja ja naiiveja, tunnustuksellisia ja analyttisiä, ja ne tarjosivat tärkeän foorumin epistemologisille keskusteluille. Kulttuurin analysointi ei enää voinut olla yksinkertaisesti vain havainnoijan kuvaamaa ja tulkitsemaa. Etnografisesta kokemuksesta ja osallistuvan havainnoimisen ideaalista tuli problemaattisia. (Clifford 1986, 13–4.)

1980-luvulla kenttätöyön subjektin (kulttuuri), että sen tuotteen (etnografia) välinen suhde problematisoitiin antropologisessa keskustelussa. Kenttätöyötä alettiin harjoittaa muillakin tieteenaloilla ja sitä kautta menetelmät saivat uusia näkökulmia. Kenttätöyön ”pyhä menetelmä”, havainnointi, menetti asemaansa ja kenttätöyö nähtiin yhä enemmän tulkitsevana prosessina. (Van Maanen 1988, 24.) Kenttätöyön

problematisointi onkin vaihtanut näkökulmaansa melko rajusti viime vuosikymmenien aikana. Nykyantropologien monografioissa kenttätöy on ollut yhä enemmän ”itsen” ja ”toisen” pohdintaa. Kenttätöy on itse asiassa varsin kaksijakoista; se on toisaalta osallistuvaa, jolloin tutkijalla on läheinen suhde tutkittavaansa, mutta toisaalta tarvitaan reflektiota. Tarvitsemme siis etäisyyttä ja holistista kuvaa kulttuurista, jotta teoreettinen pohdinta olisi mahdollista (Lönnqvist 1999, 14.)

Myös sosiaalitieteessä paradigmat murtuivat. Tutkijat alkoivat analysoida kirjoittamisen prosessia ja korostaa tutkijan ja tutkittavien omien äänien merkitystä. Esimerkiksi yhteiskuntatieteellistä tutkimusta ei enää nähdä käytännöllistä informaatiota tuottavana, vaan pikemminkin kriittisenä kirjallisuutena, joka edistää keskustelua yhteiskunnallisista asioista. Perusideana on itsestäänselvyyksien problematisoiminen. Pyrkimys ei ole tuottaa ’absoluuttista tietoa’ vaan tarkastella yhteiskunnallisia ilmiöitä ennakkoluulottomista, mutta perustelluista näkökulmista (Alasuutari 2001, 234.)

Tieteen itsetutkiskelu

Eri tieteenalojen kenttämetsodiikoissa on eri aikoina ollut erilaisia painopisteitä ja kullakin on omat erityispiirteensä. Kenttätöyön perusta on kuitenkin ollut yhteinen: tutkijan pyrkimys päästä kenttätöyllä mahdollisimman lähelle tutkimuskohdettaan.

Suomessa on ilmestynyt viime vuosina kenttätöyötä pohtivia antologioita, esimerkiksi Tuulikki Kurjen (2004) toimittama *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*, Pekka Laaksosen, Seppo Knuutilan ja Ulla Pielan toimittamat *Kenttäkysymyksiä* (2004) ja *Tutkijat kentällä* (2003) sekä Anna-Maria Viljasen ja Minna Lahden (1997) toimittama *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätöyöstä*. Näissä teoksissa hahmotellaan etnologiatieteiden kenttätöyötä traditioiden ja uusien haasteiden valossa. Pirjo Korkiakankaan, Pia Olssonin ja Helena Ruotsalan (2005) toimittama *Polkuja etnologian menetelmiin* kuvaa tutkimusprosessin etenemistä kenttätöyistä aina tulkintojen muodostumiseen saakka. Yhteiskuntatieteiden metodinäkökulmia ovat viime aikoina avanneet esimerkiksi Pekka Räsänen, Anu-Hanna Anttilan ja Harri Melinin (2005) toimittama *Tutkimus menetelmien pyörteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat*.

Puhtaasti yhtä menetelmää analysoi Johanna Ruusuvooren ja Liisa Tiittulan (2005) toimittama *Haastattelu – Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Monitieteinen oppikirja tarjoaa perustietoa haastattelutilanteen rakentumisesta, erilaisista haastatteluista sekä menetelmän historiasta.

Ihmistieteissä näyttää olevan vahva suuntaus pohtia tutkimusmenetelmiä, tarve hahmottaa tieteenalan peruskysymyksiä ja ymmärtää omaa identiteettiään. Metodologian analysointi muodostaa tällä hetkellä tärkeän osan tieteen diskurssista.

Lähteet:

Alasuutari, Pertti (2001) Laadullinen tutkimus. Tampere. Vastapaino.

Alho, Olli (1981) Juurien etsijöitä. Teoksessa Kelles-Viitanen, Anita (toim.) Suomen Antropologisen Seuran Toimituksia 7. Suomalaisen antropologian uranuurtajia. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.

Anttila, Veikko (1997) Kansatiede – kansallisesta tieteestä kulttuurin yleisselittäjäksi. Teoksessa Korhonen, Teppo & Leimu, Pekka (toim.) Näkökulmia kulttuurin tutkimukseen: Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus.

Clifford, James (1986) Introduction. Teoksessa Clifford, James & Marcus, George E. (toim.) Writing Culture. The poetics and politics of ethnography. Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Korkiakangas, Pirjo & Olsson, Pia & Ruotsala, Helena (toim.) (2005) Polkuja etnologian menetelmiin. Ethnos-toimite 11. Jyväskylä: Ethnos.

Kuper, Adam (1993) Anthropology and anthropologists. The modern british school. London: Routledge.

Kurki, Tuulikki (toim.) (2004) Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Laaksonen, Pekka & Knuuttila, Seppo & Piela, Ulla (2004) Kenttäkysymyksiä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Laaksonen, Pekka & Knuuttila, Seppo & Piela, Ulla (toim.) (2003) Tutkijat kentällä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lönnqvist, Bo (1999) Mitä etnologia on? Teoksessa Lönnqvist, Bo & Kiuru, Elina & Uusitalo, Eeva (toim.) Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Malinowski, Bronislaw (1967) A diary in the strict sense of the term. Stanford: Stanford University Press.

Niiranen, Timo (1992) Pioneers of finnish ethnology. Teoksessa: Räsänen, Matti (toim.) Pioneers – The history of finnish ethnology. Studia Fennica Ethnologica 1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Nisula, Tapio (1994) Uranuurtajia ja myyttejä: antropologisen kenttätöyön historiaa. Teoksessa Nisula, Tapio (toim.) Näköaloja kulttuureihin. Antropologian historiaa ja nykysuuntauksia. Suomen antropologisen seuran julkaisuja. Tampere: Gaudeamus.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) (2005) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino.

Räsänen, Pekka & Anttila, Anu-Hanna & Melin, Harri (toim.) (2005) Tutkimus menetelmien pyörteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. Jyväskylä: PS-kustannus.

Sarmela, Matti (1977) Suomalaisen kulttuuriantropologian alkuvaiheita. Teoksessa Sarmela, Matti & Kajanoja, Pauli & Kurtén, Björn & Jerman, Helena & Järvinen, Irma-Riitta & Knuutila, Seppo (toim.) Antropologia Suomessa 1976. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.

Stocking, Jr. George W. (1983a) History of anthropology: whence/whither. Teoksessa Stocking, George W. Jr. (toim.) Observers observed. Essays on ethnographic fieldwork. History of anthropology, volume 1. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.

Stocking, Jr. George W. (1983b) The Ethnographer's magic. Fieldwork in british anthropology from Tylor to Malinowski. Teoksessa Stocking, George W. Jr. (toim.) Observers observed. Essays on ethnographic fieldwork. History of anthropology, volume 1. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.

Söderholm, Stig (1996) Antropologinen kulttuurintutkimus. Teoksessa Kupiainen, Jari & Sevänen, Erkki (toim.) Kulttuurintutkimus. Tietolipas 130. s. 119 – 142. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Van Maanen, John (1988) Tales from the field: on writing ethnography. Chicago: University of Chicago Press.

Vesterinen, Ilmari (1999) Mitä kulttuuriantropologia on? Teoksessa Lönnqvist, Bo & Kiuru, Elina & Uusitalo, Eeva (toim.) Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Viljanen, Anna-Maria & Lahti, Minna (toim.) (1997) Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätöystä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.